

Рецензія

на дисертацію Лозовицької (Шимків) Ярини Володимирівни
«Українські прислів'я та приказки: генеза жанру»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 – Гуманітарні науки
зі спеціальності 035 – Філологія

Ярина Володимирівна Лозовицька (Шимків) обрала для дослідження актуальну, важливу для філологічної науки тему. Прислів'я та приказки перебувають у центрі уваги сучасних лінгвістів, етнопсихологів, літературознавців, адже вони, становлячи важливу частину усної народної творчості, дозволяють зробити висновки щодо національної картини світу, дослідити характерологічні особливості того чи іншого народу, простежити походження провідних мотивів у красному письменстві нації. Варто зауважити, що, попри цей факт, дослідження паремій у сучасній українській фольклористиці є менш активним, аніж, до прикладу, в українському мовознавстві, що слугує передумовою для актуалізації цієї проблеми у дослідженні львівської фольклористики. Ярина Лозовицька (Шимків) звертається до вельми актуального аспекту вивчення українських прислів'їв та приказок, а саме до генези приповідок, що відкриває шлях до розуміння як історичних процесів формування сучасного паремійного корпусу, так і потенційних шляхів його збагачення.

Ярина Володимирівна зібрала багатий фактичний матеріал, вміло поєднавши знання українських прислів'їв та приказок, їхнього походження та функціонування, з історією вивчення паремій в українській фольклористиці. Дослідниця ґрунтовно ознайомила з працями попередників, уважно вивчила їхню точку зору та наукові інтенції і запропонувала на цій основі відповідь на актуальне питання генези популярного жанру.

Дослідниця обрала структуру дисертації, яка найбільше відповідає її меті та завданням: Розділ 1 присвячений розвитку української пареміології та пареміографії, їх історії, проблемам і перспективам, а Розділ 2 – генезі українських прислів'їв та приказок, шляхам поповнення паремійного фонду. Окремі підрозділи Розділу 1 авторка присвятила внеску у пареміологію та пареміографію Григорія Ількевича, Матвія Номиса, Олександра Потєбні, Павла Чубинського, Івана Франка, Володимира Плав'юка, Михайла Пазяка. Важливо,

що Ярина Лозовицька (Шимків) також уважно вивчає найсучасніші дослідження українських фольклористів, які виявляють увагу до цієї проблеми, зокрема, студії Михайла Чернопиского, Миколи Дмитренка, Олесі Наумовської, Святослава Пилипчука, Наталії Салтовської, Зоряни Коцюби, Віктора Чабаненка, Оксани Лабашук та ін. Її дисертація засвідчує продуктивний розвиток львівської фольклористичної школи, гідною представницею якої вона є. Спираючись на досвід попередників, молода фольклористка ставить перед собою важливе, новаторське завдання – комплексно дослідити джерела походження прислів'їв та приказок, розглянувши основні шляхи поповнення паремійного фонду, окреслити тісні міжжанрові зв'язки за схемами «анекдот – паремія», «казка – паремія», «байка – паремія», «оповідання – паремія», задемонструвати на конкретних прикладах процес редуції об'ємних фольклорних жанрів до лаконічної формули приповідки, а також проаналізувати здобутки попередників у розгляді питання генези прислів'їв та приказок. Погоджуємося з дослідницею, що запропоноване в дисертації «осмислення механізмів формування приповідкового репертуару сприятиме кращому збагненню складного і багатовимірного жанру паремій» (с. 18).

Авторка дисертації відстежує тісні зв'язки прислів'їв та приказок із іншими генологічними одиницями усної словесності, що уможлиблює «вихід на представлення жанрової системи фольклору як цілісної, сформованої із взаємодоповнюючих елементів матриці, мета якої зберегти і в максимально доступній формі передати багатовіковий народний досвід» (с. 19). Прикметно, що своє зібрання прислів'їв, видане у 1807 році, сербський науковець Йован Мушкатинович назвав «Причте илити по простому пословице», вказавши на притчевий характер народних приповідок.

Хочемо відзначити широту контексту, в якому авторка дисертації розглядає проблему генези українських прислів'їв та приказок. Вона звертається також до матеріалу інших слов'янських культур, зв'язок з якими простежується у функціонуванні українських паремій, продовжуючи традиції попередників (Михайло Пазяк, до прикладу, захоплювався тим, як вдало Іван Франко «вписав українські приповідки у загальноєвропейський контекст, навівши паралелі із багатьох, головню слов'янських мов»). Суголосність українських прислів'їв із народною афористикою інших слов'янських народів доводив відповідними ілюстраціями Микола Закревський, – зауважує дослідниця. Прикладом такої спільності є зразок «Нехай йому халепа! Отака халепа!», стверджує вчений, пов'язуючи слово «халепа» з сербським «ала» і болгарським «халі». «Ала означає чудовисько, повелитель граду, вогненний юнак, від польоту якого летять іскри» (с.37), – нотує Ярина Лозовицька (Шимків). Зазначимо, що сучасні

сербські фольклористи (напр., Любинко Раденкович) згадують *алу* як дракона, змія, що може мати вигляд старшої жінки, худорлявого виснаженого чоловіка, але не як юнака. У сербській розмовній мові *ала* асоціюється як з негативними якостями (ненажерливість, погані риси жіночого характеру), так і з силою, надаючи цьому поняттю амбівалентного характеру. Можливо, слово «халепа» пов'язане не так із самою міфологічною істотою (*алою*), як з грецьким словом, від якого пішла її назва (гр. *χαλάζι* – град). *Алетина* (за формою аугментатив) використовується в Сербії як синонім до слова *ала* (див. також *алина*, *алчина*, *алосија*).

Ярина Лозовицька (Шимків) у своєму дослідженні ґрунтовно презентувала українську пареміологію та пареміографію, її найвідоміших представників. Особливу увагу вона присвячує «Галицько-руським народним приповідкам» Івана Франка. Патрон нашого університету «глибоко осмислював прислівний матеріал у загальнофольклорному контексті», враховував позицію М. Драгоманова щодо розділення українських приповідок за епохами культурної історії, географією, місцем побутування тощо, а також інтернаціональні характеристики жанру паремій. Авторка простежує наступність у дослідженнях українських фольклористів різних епох, які уважно ставилися до студій попередників і оцінювали їх з точки зору власної епохи, а не лише в контексті минувшини.

Львівська фольклористка не тільки подає огляд студій сучасних фольклористів, які вивчають питання пареміології, але й творчо розвиває їхні ідеї. Так, осмислення здобутків Івана Франка в цій царині, яке міститься в працях Святослава Пилипчука, знаходить своє продовження в дисертації його учениці. Це стосується, зокрема, виокремлення трьох шляхів, за якими можна відстежити джерело походження паремій: міжжанровий перехід, узагальнення та факультативність.

Шляхи поповнення паремійного фонду Ярина Лозовицька (Шимків) розглядає у Розділі II, присвяченому генезі прислів'їв та приказок. Авторка дисертації здійснює успішну спробу комплексного представлення джерельної бази українських приповідок, розглядаючи паремії як вербальне узагальнення типової життєвої ситуації і як книжне джерело. Такий підхід є продуктивним і виправданим, адже дозволяє простежити циркуляцію прислівного матеріалу: частина приповідок веде свій родовід від літературних творів, а частина згодом збагачує літературні твори пізнішого часу. Важливе місце посідає проблема встановлення античних першоджерел українських прислів'їв та приказок (дослідниця в цьому спирається на класичну працю Івана Тимошенка), а також

народних фразеологізмів, значення яких є дещо затемненим. Ярина Лозовицька (Шимків) наводить різні думки, включаючись до наукової дискусії попередників.

Центральне місце в дисертації посідає дослідження механізмів міжжанрового переходу («казка – прислів'я», «анекдот – прислів'я» та ін.). Ярина Володимирівна аналізує дуже багатий фольклорний матеріал, широко використовується також матеріал авторських літературних творів, наприклад, співомовки Степана Руданського. Фрагменти дисертації, присвячені випадкам такого переходу, читаються як окремі, дуже цікаві розвідки, а в поєднанні з іншими утворюють цілісну картину аналізованого явища і засвідчують глибоку обізнаність авторки дисертації з аналізованим матеріалом.

Цікавою є проблема інтернаціоналізації повідок та їхніх варіацій. Так, авторка наводить свідчення Івана Франка, який у Тернополі чув анекдот про «Марію Тересу, яка почувши, що десь там у галицьких горах люди гинуть з голоду, мала сказати: «Ах, бідні люди! Не мають хліба! Але чому ж вони не їдять булки?». Дослідниця наводить цей приклад, аналізуючи приповідку «Голодний єсь хліба, то їдж сир» з «Галицько-руських народних приповідок». Було би доречно, можливо, згадати і французьку королеву Марію-Антуанетту, якій приписується така порада, що могло би стати причинком до теми циркулювання оповідного матеріалу (легендарна фраза приписується як дружині Людовика XVI, так і дружині Людовика XIV Марії Терезі). У Галичині, припустімо, могли мати на увазі (й) імператрицю Марію Терезію.

Цікавими є спостереження щодо іншомовних вкраплень (приповідка «A widziesh!» (с. 179)). Гадаємо, що цю фразу можна було б транслітерувати або записати польською, а польськомовний анекдот, джерелом якого є аудіозапис, зафіксувати польською.

Додаткової цінності роботи додає бажання авторки збагатити арсенал паремій новими прислів'ями та приказками. Сподіваємося, що у майбутньому дослідниця продовжить вивчення цієї проблеми, дотримуючись при відборі критеріїв відповідного жанру.

Дисертація Ярини Лозовицької (Шимків) є актуальною, сучасною науковою розвідкою, яка засвідчує, що її авторка прекрасно обізнана з фольклорним, фольклористичним, літературним матеріалом, а також з культурним, історичним контекстом виникнення й функціонування паремій, що дозволило їй досягти мети дисертаційного дослідження. Подана до захисту дисертація, як і опубліковані дисертанткою статті, містять нові наукові результати, які розширюють уявлення про генезу українських прислів'їв та приказок і пропонують глибокий аналіз приповідок крізь призму встановлення їх генетичної основи.

У дисертаційній роботі Я. В. Лозовицької (Шимків) «Українські прислів'я та приказки: генеза жанру» та наукових публікаціях за її результатами не виявлено порушень академічної доброчесності.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Лозовицької (Шимків) Ярини Володимирівни на тему «Українські прислів'я та приказки: генеза жанру» є самостійним завершеним науковим дослідженням, містить наукову новизну, відповідає спеціальності 035 «Філологія» та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Отже, здобувачка Лозовицька (Шимків) Ярина Володимирівна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія».

Рецензент:

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри слов'янської філології
імені професора Іларіона Свенціцького
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Алла ТАТАРЕНКО